

7-МАЪРУЗА.SILJISH. SOF SILJISHDAGI GUK QONUNI.

Reja:

1. *Siljish haqida tushuncha*
2. *Sof siljish*
3. *Kesilish va siljishdagi kuchlanish.*

Mashina qismlari va konstruktsiya elementlari, ularga qo'yilgan kuchlar ta'siridan konstruktsiya elementlarining alohida qismlari bir-biriga nisbatan siljiydi, natijada ular ishdan chiqadi. Siljishga ishlaydigan konstruktsiya elementlari mustahkamlikka tekshiriladi. Buning uchun siljish deformatsiyasi natijasida hosil bo'ladigan urinma (tangentsial) kuchlanishni aniqlash zarur.

AV prizmatik sterjen bir-biriga teng va qarama-qarshi tomonlarga qarab sterjenning o'qiga tik yo'nalgan ikkita \bar{Q} va $-\bar{Q}$ kuchlarning ta'sirida bo'ladi deb faraz qilamiz(7.1-shakl). Bu kuchlar yetarli darajada katta bo'lsa, sterjenni *ab* chiziq, bo'yicha ikki qismga ajratishi mumkin. Bu hodisa **kesilish** deyiladi. Temirning qaychi bilan kesilishi bunga misol bo'la oladi. Bu kuchlar bir-biriga qarama-qarshi bo'lsa ham bir chiziq bo'ylab yo'nalmasligi kerak. Chunki kesuvchi asbobning pichoqdari unchalik o'tkir bo'lmasa ham ular bir-biriga yaqin ikki parallel tekisliklarda joylashgan bo'lishi kerak. Biz bu tekisliklarni *pq* va *mn* bilan belgilasak, bu tekisliklar \bar{Q} va $-\bar{Q}$ kuchlar ta'sirida bir-biriga nisbatan siljib ularda bu siljishga qarshilik ko'rsatuvchi tangentsial kuchlanishlar paydo bo'ladi(7.1-shakl).

Bu kuchlanishlarni kesim yuzasi bo'yicha teng tarkalgan deb faraz qilamiz va uni τ bilan belgilaymiz. U holda:

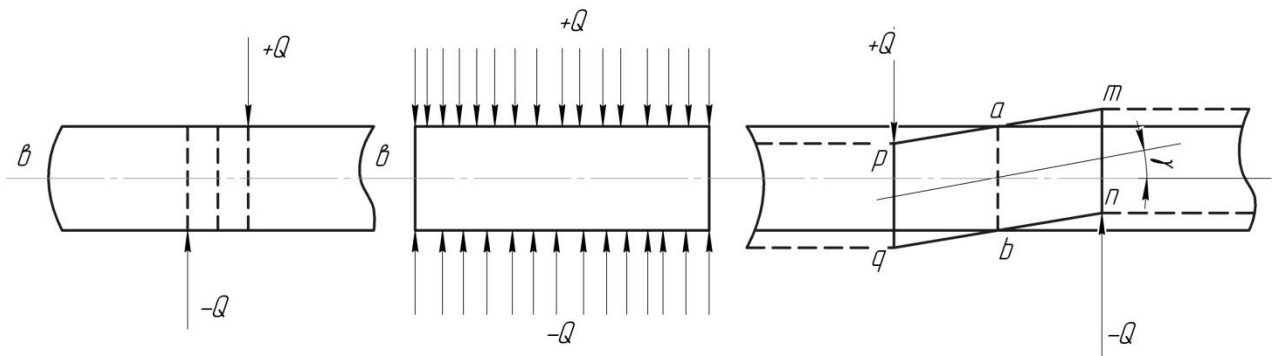
$$\tau = \frac{Q}{A} \quad (7.1)$$

bo'ladi.

Elastiklik chegarasigacha siljish deformatsiyasi(69-shakl) nuqtali chiziq bilan ko'rsatilganidek *mnpq* elementning qiyshayishi bilan tasvirlanadi.

To'g'ri burchakli elementar *mnpq* parallelepipedning siljish deformatsiyasi to'g'ri burchagini qiyshayishi bilan tasvirlanadi. Bu qiyshayishni esa γ burchak ifodalaydi. Shuning uchun bu burchak siljish burchagi deyiladi.

Umuman, siljish deformatsiyasi sof siljish tariqasida hech qachon uchramaydi. Tangentsial kuchlanishning kesiluvchi kesim yuzasi bo'yicha qanday tarqalganligi ham bizga ma'lum emas. Ammo siljish deformatsiyasiga duch kelgan elementlarning cho'zilishi juda kichik bulgani uchun, ularni e'tiborga olmasa ham bo'ladi. Shuning uchun faqat tangentsial kuchlanish ta'sirida bo'lgan elementlarning sof siljishi deb qaraymiz.

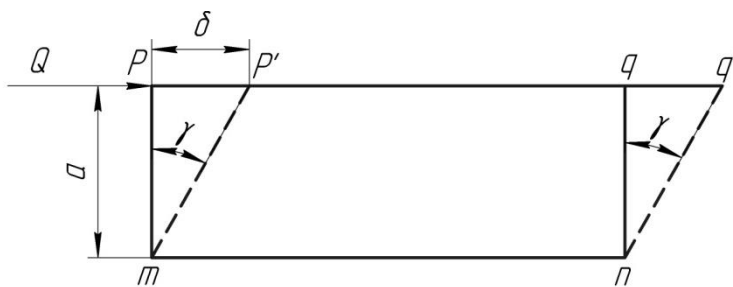

7.1-shakl.

Agar $mnpq$ elementni ajratib, uning mn tomonini qo'zgalmas qilib mahkamlasak va pq tomoniga siljituvchi kuch ko'ysak, bu kuch ta'sirida pq tomoni mn nisbatan biror $pp'=\delta$ miqdorga siljiydi. Biz buni absolyut siljish deymiz. Buning natijasida $mnpq$ element qiyshayib, uning to'g'ri burchaklari γ burchakka o'zgaradi (7.2-shakl). rr' ning rm ga nisbatini nisbiy siljish deymiz. Agar $pmqqnqa$ bo'lsa, u nisbiy siljish quyidagicha yoziladi:

$$\frac{pp'}{mp} = \frac{\delta}{a} = \text{tg } \gamma \quad (7.2)$$

Juda kichik deformatsiyani tekshirayotganimiz uchun, u burchak ham juda kichik miqdor bo'ladi.

7.2-shakl.

Demak,

$$\text{tg } \gamma = \gamma$$

$$\frac{\delta}{a} = \gamma \quad (7.3)$$

bo'ladi, ya'ni nisbiy siljish to'g'ri burchagining torayishiga yoki kengayishiga teng bo'ladi. Bu burchak sof siljishdagi jism deformatsiyasini to'la aniqlaydi.

Oddiy cho'zilishdagi nisbiy cho'zilish bilan unga tegishli normal kuchlanishni bog'lovchi oddiy munosabatga o'xshash munosabat sof siljishdagi nisbiy siljish bilan tangentsial kuchlanish orasida ham bor.

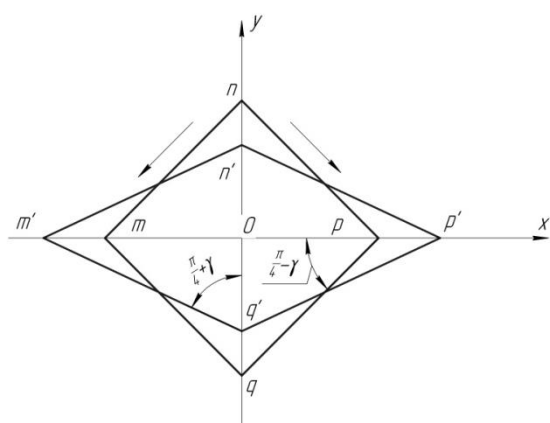
Nisbiy siljish γ bilan unga tegishli tangentsial kuchlanish orasidagi munosabat

$$\tau = G \cdot \gamma \quad (7.4)$$

siljishdagi (buralishdagi) Guk konunidir. Bu yerda G proporsionallik koeffitsienta bo'lib, u siljish moduli yoki ikkinchi tur elastiklik moduli deyiladi. U fizik ma'nosi jihatdan. " E " ra o'xshashdir. G ni ye kabi bevosita (7.6) ifodadan aniqlash qiyin, chunki siljish burchagi γ ni tajribadan aniqlash oson emas. Biroq G bilan ye ning munosabatini analitik usulda topish mumkin. Kuchlanish va deformatsiya orasidagi munosabatga ko'ra tekshirilayotgan hol uchun nisbiy deformatsiya

$$\varepsilon = \frac{\tau}{E}(1 + \mu)$$

ε bilan γ orasidagi munosabatni (7.3-shakl)dan topamiz:

7.3-shakl

$$\operatorname{tg}\left(\frac{\pi}{4} - \frac{\gamma}{2}\right) = \frac{on'}{op'} = \frac{on(1-\varepsilon)}{op(1+\varepsilon)} = \frac{1-\varepsilon}{1+\varepsilon}$$

ε va γ ning kichikligini e'tiborga olib, bu ifodani o'ng va chap tomonlarini quyidagicha topish mumkin:

$$\frac{1-\varepsilon}{1+\varepsilon} = 1-2\varepsilon;$$

$$\operatorname{tg}\left(\frac{\pi}{4} - \frac{\gamma}{2}\right) = \frac{\operatorname{tg}\frac{\pi}{4} - \operatorname{tg}\frac{\gamma}{2}}{1 + \operatorname{tg}\frac{\pi}{4}\operatorname{tg}\frac{\gamma}{2}} = \frac{1 - \frac{\gamma}{2}}{1 + \frac{\gamma}{2}} = 1 - \gamma$$

Demak,

$$1 - \gamma = 1 - 2\varepsilon \Rightarrow \gamma = 2\varepsilon.$$

Bu holda nisbiy siljish, son jihatdan olganda nisbiy cho'zilishning ikki hissasiga teng bo'ladi.

ε ning qiymati quyidagi formulalar orqali aniqlanib, r bilan γ orasidagi munosabatni topamiz:

$$r = \frac{E}{2(1+\mu)}\gamma \quad (7.5)$$

chiqqan natijani (7.4) formula bilan solishtirib, G uchun quyidagi formulani hosil qilamiz:

$$G = \frac{E}{2(1+\mu)} \quad (7.6)$$

Materiallar uchun ν bilan μ ma'lum bo'lsa, G ni (7.6) formuladan topish juda oson. Agar $\mu=0,33$ bo'lsa, $G = \frac{3E}{8}$ bo'ladi.

Kesilish va siljishdagi kuchlanish.

Siljishga qarshilik ko'rsatuvchi inshoot va mashina elementlarining mustahkamligini hisoblash uchun, tegashli ruxsat etilgan kuchlanishlar ma'lum bo'lishi kerak. Ammo siljishdagi elastik deformatsiyani va unga tegishli elastiklik chegarasini tajriba vositasi bilan aniqlash qiyin bo'lganligi uchun ruxsat etilgan kuchlanishni mustahkamlik nazariyalaridan foydalanib aniqlaymiz. Siljishga qarshilik ko'rsatuvchi material uchun cho'zilish va siqilishdagi ruxsat etilgan kuchlanish ma'lum bo'lsa, mustahkamlik nazariyalaridan foydalanib hisob tenglamalarini tuzish oson. Sof siljishda esa,

$$\sigma_1 = \tau, \quad \sigma_3 = -\tau$$

bo'ladi.

Eng katta normal kuchlanish nazariyasining po'lat kabi material uchun tadbiq etilmasligi xaqida yuqorida aytib o'tgan edik. Shuning uchun siljishga qarshilik ko'rsatuvchi elementlarning mustahkamlik shartini eng katta

deformatsiya nazariyasi asosida tuzishdan boshlaymiz. Plastik materiallar uchun bu nazariyani tadbiq qilish to'g'ri bulmasa ham keyingi yarim asr mobaynida mashinasozlik sohasida bu nazariya keng tadbiq etilmokda.

$$[\sigma_1 - \mu(\sigma_2 + \sigma_3)] \geq [\sigma]$$

biz tekshirayotgan hol uchun:

$$[\tau - \mu(-\tau)] \geq [\sigma] \quad \text{yoki} \quad \tau(1 + \mu) \geq [\sigma]$$

Bu tenglamadan mustahkamlik shartini qanoatlantiruvchi tangentsial kuchlanishning mikdorini aniqlaymiz:

$$\tau \leq \frac{[\sigma]}{1 + \mu} = [\tau] \quad (7.7)$$

Mazkur tengsizlikning o'ng tomonidagi kasr sof siljishdagi ruxsat etilgan kuchlanishdir. Po'lat uchun $\mu=0,33$ bo'lsa, u holda

$$[\tau] = 0,8[\sigma] \quad (7.8)$$

Mustahkamlik shartini eng katta tangentsial kuchlanish nazariyasiga muvofik yozamiz:

$$\sigma_1 - \sigma_3 \geq [\sigma_3] \quad \text{yoki} \quad \tau - \mu(-\tau) \geq [\sigma]$$

bundan esa,

$$\tau \geq \frac{[\sigma]}{2} = [\tau].$$

Demak,

$$[\tau] = 0,5[\sigma] \quad (7.9)$$

bo'ladi. Nihoyat energetik nazariyaga ko'ra:

$$\sqrt{\sigma_1^2 + \sigma_3^2 - \sigma_1\sigma_3} \leq [\sigma] \quad \text{yoki} \quad \sqrt{\tau_1^2 + \tau_2^2 + \tau_3^2} \leq [\sigma].$$

Bundan esa,

$$\tau \geq \frac{[\sigma]}{\sqrt{3}} = [\tau].$$

Demak,

$$[\tau] = 0,57[\sigma] = 0,6[\sigma] \quad (7.7)$$

Ko'ramizki, har xil nazariyalar asosida chikarilgan natijalar bir-biridan farq qilmokda. Shuning uchun bu holda qaysi nazariyaning mustahkamlik shartiga asos bo'lishi muhim ahamiyatga egadir.

Hozirgi vaqtda plastik materiallar uchun eng ishonchli nazariya energetik nazariya bo'lgani sababli siljishdagi ruxsat etilgan kuchlanish uchun quyidagi

ifodani olishni tavsiya etiladi:

$$[\tau] = 0,6[\sigma]. \quad (7.11)$$

NAZORAT SAVOLLARI

1. Qanday kuchlanish holati sof siljish deyiladi?
2. Siljishdagi Guk qonuni qanday ifodalanadi?
3. Siljishdagi mustahkamlik sharti qanday ifodalanadi?

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. A.Mamaxanov. Texnik mexanika fanidan ma'ruzalar kursi. Namangan. 2017 yil.
2. Ergashev O.A. dots. Musaboyev B.A, dots. Barakaev N.R., katta o'qit. SHamanov G'.Z. "Amaliy mexanika fanidan ma'ruza matni. Toshkent - 2007 yil
3. P. SHohaydarova, SH. SHoziyotov, J. Zoirov – "Nazariy mexnika". T. 1991 y.
4. Barakaev N.R., Musaboyev B.A., katta o'qituvchilar Inog'omov E.SH., SHamanov G'.Z., Mo'minov SH.V., SHernaev A.N., ass Nosirov M.I. Amaliy mexanika fanidan ma'ruzalar matni Toshkent – 2010 yil.
5. O'razboyev M.T., «Materiallar qarshiligi» Toshkent O'qituvchi 1973 y, 512 b.
6. Аркуша А.И.,Фролов М.И. Техническая механика Москва Высшая школа 1983 й, 447 б
7. Винокуров е.Ф., и другие «Сопротивление материалов» Расчетно-проектировочные работы. Высшая школа, 1987 й.
8. Mansurov K.M., «Materiallar qarshiligi kursi» Toshkent O'qituvchi 1983 y, 504 b.
9. Nigmatullaev S.I., Qo'llanma, «Amaliy mexanika», Toshkent O'zbekiston. 2003 y, 128 b
10. Jo'raev A., Tojiboyev R. "Amaliy mexanika", Toshkent, "Fan va texnologiya" 2007 y., 288 b.
11. Karimov R.I., Saliyev A., "Amaliy mexanika", Toshkent, "Fan va texnologiya" 2005 y. 275 b.
12. Туранов Х.Т. Прикладная механика в сфере грузовых перевозок: Учебное пособие для студентов вузов железнодорожного транспорта. – екатеринбург: УрГУПС, 2008.-347 с.

13. Туранов Х.Т., Теоретическая механика в задачах грузовых перевозок.
Новосибирск: Наука, 2009 гг, 376 с.